

חיוב תשלומי גנב גם מדין מזיק

הגמ' (ב"ק ד.) אומרת:

מידי דהוה אעבד ואמה אע"ג דכוונתן להזיק וכו'. אמר רב אשי אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו, שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום.

רש"י אומר, שדין עבד ואמה הוא לקמן בהחובל (פז.): "העבד והאשה פגיעתן רעה וכו' הם שחבלו באחרים פטורים".
התוס' חולקים ואומרים: "דקאי אמתניתין דסוף מסכת ידים (פ"ד מ"ז), וטעמא משום שמא יקניטו רבו דבסמוך מפורש התם".
במשנה בידים מדובר על נזיקין, שעבד ואמה שהזיקו פטורים.

הרמב"ם אינו מביא דין זה בהלכות נזקי ממון אלא בהלכות גניבה, וז"ל (פ"א ה"ט):
העבד שגנב פטור מן הכפל, ובעליו פטורין, שאין אדם חייב על נזקי עבדיו אע"פ שהן ממונו, מפני שיש בהם דעת ואינו יכול לשמרן, שאם יכעיסנו רבו ילך וידליק גדיש באלף דינר, וכיו"ב משאר נזקין. נשתחרר העבד חייב לשלם את הכפל.

וכותב המגיד משנה: "משנה פרק אחרון ידידים, והביאוו בסוגיה פרק ארבעה אבות (ד.).". משמע שאילולא הטעם של "שמא יקניטנו רבו", היינו מחייבים את הבעלים על גניבת העבד.

וצ"ע, היכן יש חיוב כזה? בשלמא נזיקין יש דין "ושמירתן עליך", שצריך לשמור את העבד כמו שצריך לשמור את הבהמה, אבל למה בגניבה יהיה חייב?
ועוד קשה, אצלנו בגמ' וכן במסכת ידים איירי בנזיקין, ומדוע הרמב"ם מביא זאת בהלכות גניבה ולא בהלכות נזקי ממון?

אומר הגר"ח בחידושו על הרמב"ם (גזילה ואבידה פ"ט ה"א), שמוכח בדעת הרמב"ם שחיוב תשלומין בגניבה וגזילה הוא ג"כ מדין מזיק, וכל גניבה הוה ג"כ מעשה נזק ככל נזק.

בחיובי גניבה מלבד הא דמחוייבים להשיב הגניבה מחמת קנייני הגניבה וזה חיובא דרמי על הגונב ולא שייך בזה כלל דין "ושמירתן עליך", איכא נמי חיוב תשלומין מצד מזיק,

ושייך לחייב תשלומי הגניבה מדין "שמירתן עליך", ורק משום שעבד ואמה בני דעה ושמא יקניטנו רבו - פטור.

וזה מה שחידש הרמב"ם בזה שכתב האי דינא בהלכות גניבה, לאשמועינן היא גופא, שבגניבה וגזילה יש בהם דין נזיקין.

ולכן י"ל, שמה שכתב הרמב"ם שעבד שגנב פטור מן הכפל ובעליו פטורים משום שמא יקניטנו רבו - עיקר הטעם הוא לפטור הבעלים אף מקרן, אבל כפל בודאי שאין לחייב את הבעלים, דהם לא גנבו, ומדין "שמירתן עליך" אין לו דין גנב, אלא חיוב מזיק הוא.

ונפק"מ - קי"ל קרקע אינה נגזלת. הגמ' בסוף ב"ק (ק"ז): אומרת: "ת"ר הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר וכו' חכמים אומרים אומר לו הרי שלך לפניך". מה הדין בגזל עבד ומת אצלו? לכא' עבדים אינם נגזלים? בכ"ז חייב על העבד, דשונה עבד מקרקע. בקרקע אין כלל מעשה גזילה, משא"כ בעבד דיש מעשה גזילה, ולכן על אף שאין דיני גזילה בעבד, דעבדים אינם נגזלים, אבל בכ"ז חייב על העבד מצד הלכות מזיק (במה שגזל הזיק לבעלים).

בגניבה - יש דיני גניבה - חיוב כפל, חייב באחריות וכו'. על עבד אין דיני גזילה וגניבה, אבל חיובי ממון יש - מצד הלכות מזיק (עיי"ש בגר"ח על דעת הראב"ד).

איתא בריש הכונס: "הוציאוה ליסטים - לסטים חייבים". שואלת הגמ' (נו): "פשיטא, כיון דאפקוה קיימא לה ברשותיהו לכל מילי", הגנב אחראי על נזקיה. רש"י אומר: "איכא משיכה ושינוי רשות, דהוי קנויה לכל מילי" (קנייני גניבה). התוס' (ד"ה פשיטא) אומרים: "דסברא הוא דגזלן נכנס תחת הבעלים. דכיון שהוציא מרשות בעלים שהיו חייבים בשמירתה, ואין הבעלים יכולים לשומרה לפי שנגזלה מהם, יש על הגזלן לשומרה, דלענין נזיקין אקרו בעלים כל מי שבידו לשומרה".

אומר הירושלמי: "הוציאוה ליסטים - הליסטים חייבים. א"ר הושעיא כשהוציאוה לגזולה, אבל אם הוציאוה לאבדה - הליסטים פטורים". אומר אבן האזל (נזק"מ פ"א ה"א אותיות ד-ה) דהא דפטורים כשנטלה ע"מ לאבדה היינו במה שהזיקה הבהמה לאחרים, אבל בגוף הבהמה (אם נאבדה) חייב. למרות שלא התכוון לקנותה, בכ"ז חייב עליה מדין מזיק. יש בגזלן חיובים גם מדין מזיק.

אם לקח את הבהמה בשבילו - יש לו דין גנב וקנייני גניבה, וחייב גם על הנזקין שהבהמה עושה. אבל לקחה ע"מ לאבדה - אין לו בה קנייני גניבה, ולכן פטור על נזקיה (דלענין

להתחייב על נזקיה בעינן שתהיה ברשותו, ובהוציאוה לאבדה ולא כיון לזכות בה - אין לו בה קנייני גניבה ופטור), ובכ"ז חייב על הבהמה מדין מזיק.
 א"כ חיוב התשלומין שבגנב עבור מעשה הגניבה - מדין מזיק.
 (לשון הרמב"ם "העבד שגנב פטור מן הכפלי" - קצת צ"ע. הרי כשנשתחרר חייב בכפל, אז בעבדותו אין זה פטור, אלא שאין לו ממה לשלם, וגם קרן אין לו).

איסור גניבה ואיסור גזילה

ברמב"ם יש "הלכות גניבה", ואח"כ הלכות "גזילה ואבידה". וצ"ע איזה סדר זה? לכא' הו"ל לכתוב הלכות גניבה וגזילה ביחד, והלכות אבידה לחוד (בשו"ע יש הלכות גניבה, הלכות גזילה, הלכות אבידה - כ"א לחוד)?

גניבה - עצם מעשה הגניבה אסור, וגזילה אסור מצד לקיחת ממון חבירו

הגמ' ב"ק (כז:): מביאה בסוגיית "עביד איניש דינא לנפשיה":
 בן בג בג אומר אל תכנס לחצר חבירך ליטול את שלך שלא ברשות, שמא תראה עליו כגנב, אלא שבור את שיניו, ואמור לו שלי אני נוטל.
 כלומר אסור לגנוב את שלך מהגנב.

אומר המנח"ח (מצוה רכד) שהחינוך והרמב"ם לא הביאו דין זה, כיון דרבנן פליגי עליה כמבואר בגמ' (כח:), "אך הסמ"ג בל"ת (קנה) מביא ג"כ דין זה בשם בן בג בג, ונראה דפסק כוותיה. ונראה מדבריו **דהוא מן התורה, דנכלל בלאו**".
 הסמ"ג מחדש שלשבור את שיניו מותר, אבל ללכת בדרך גניבה ליטול את שלו אסור מהתורה "לא תגנובו". ולא רק זה, אלא שהמנח"ח אומר שצריך ללקות ע"ז. דבשלמא הגונב מהשני אינו לוקה דהוי לאו הניתן לתשלומין, אבל אם גונב את שלו דזה לא ניתן לתשלומין דשלו הוא נוטל - צריך שילקה ע"ז.

בהמשך כותב המנח"ח: "אך נראה לי דאף לסוברים גזילת גוי מדרבנן, מ"מ גניבת גוי אפשר דמן התורה אסור". מדוע? אומר המנח"ח, שהגמ' (ב"מ סא:): אומרת שאסור מן התורה לגנוב ע"מ להחזיר או ע"מ למיקט (לצערן לשעה אחת). וכיון שאסור גם ע"מ למיקט, ולסמ"ג אסור לגנוב מן התורה אף את שלו "מזה נראה דהתורה **לא אסרה זה מדין ממון לבד, רק המידה הגרועה הזאת בעצמה התורה אסרה**". א"כ בשלמא **גזל דהוא רק דהתורה אסרה ממון חבירו**, א"כ אפשר דשל גוי לא אסרה, כי הממון שלו הפקר

לאותם שיטות. אבל גניבה דאף שלו אסור לגנוב כדי שלא ילמוד מידה הגרועה הזאת, א"כ אף מגוי אסור כדי שלא ירגיל בזה, ועל זה הקפידה התורה.

א"כ יש חילוק בין גניבה וגזילה. **בגזילה האיסור הוא מצד הממון של חברו. ובגניבה האיסור הוא עצם מעשה הגניבה.**

הגמ' בב"מ (סא:) אומרת: "לא תגנוב (הגר"א גורס "לא תגנובו" דקאי על גניבת ממון) ע"מ למיקט, לא תגנוב ע"מ לשלם תשלומי כפלי". רש"י (ד"ה על מנת) מסביר את הדין השני: "שרוצה לההנותו, ויודע בו שלא יקבל". על אף שמתכוין לטובת חברו - אסורה הגניבה, דעצם מעשה הגניבה הוא האיסור שהוא מידה רעה. וכן אסור לגנוב דעת הבריות (אפי' גוי), דעצם התרמית הזו אסורה מבחינה מוסרית.

יש ששואלים - האם מותר **לגזול** ע"מ למיקט? למנח"ח יהיה מותר. דרך בגניבה מעשה הגניבה אסור, משא"כ בגזילה שהאיסור הוא לקיחת ממון מחבירו.

הגר"ח מוולוז'ין בשו"ת חוט המשולש (חלק הגר"ח סימן יז מג-ב ד"ה ומה) מחזק את החילוק בין גניבה לגזילה מלשון הרמב"ם.

הרמב"ם כותב בפ"א **מהלכות גזילה** בה"א: "כל הגזול את **חבירו** שווה פרוטה עובר בלא תעשה שנאמר לא תגזול". ובה"ב כותב הרמב"ם: "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה. אפילו גוי עובד ע"ז אסור לגזלו או לעשקו". בתחילה כותב "את חברו" ואח"כ גם גוי - עיקר הלאו קאי על חברו.

ובפ"א **מהלכות גניבה** כותב הרמב"ם בה"א: "כל הגונב **ממון** משהו פרוטה ולמעלה עובר על ל"ת שנאמר לא תגנובו". ובהמשך ההלכה כותב: "ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובד ע"ז ואחד הגונב את הגדול או את הקטן" - הלאו קאי גם על הגוי. אומר הגר"ח: בגניבה - האיסור הוא מעשה הגניבה, ולכן גם של גוי אסור. בגזילה - האיסור הוא לקיחת ממון מהשני, ולכן בגוי שממונו הפקר אין עיקר האיסור קאי עליו.

והסברא דגניבה חמורה - דגניבה פחות ישר. שכשאתה לוקח מהשני אתה גוזל בפרהסיא, אבל ללכת לגנוב בסתר - פחות ישר, ולכן עצם המעשה אסור. ולכן כפל יש רק בגנב ולא בגזלן.

המנח"ח שואל - אם מעשה הגניבה אסור, אז שגם בפחות משו"פ יעבור על הלאו דמרגיל עצמו בזה? בשלמא אם האיסור הוא מצד לקיחת ממון מחבירו - פחות משו"פ אינו ממון, אבל אם מעשה הגניבה אסור, מאי שנא?

הרמב"ם בהלכות גניבה (שם) כותב: "כל הגונב ממון משו"פ ולמעלה עובר על ל"ת", ובה"ב: "אסור לגנוב כל שהוא דין תורה". ואומר המגיד המשנה ש"דין פחות משו"פ בממון כדין חצי שיעור באיסורין".

ובהלכות גזילה כותב הרמב"ם: "כל הגוזל את חבירו שו"פ עובר בלא תעשה", ובה"ב: "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה". ואומר המ"מ: "זה מתברר בסוגיה דארבע מיתות (נז). וכו' דקפדי ביה", אסור מצד קפידה וצער. בהלכות גזילה לא כתב המ"מ שאסור פחות משו"פ מצד חצי שיעור. מדוע? כי בגניבה האיסור הוא מעשה הגניבה, ולזה יש דין של שיעורים. אבל בגזילה האיסור מצד לקיחת ממון חבירו, לכן אין שם דין שיעורים, ולכן כתב שהאיסור הוא מצד שקפדי וצער.

נשאלה שאלה בבריסק: אחד שגונב שור ששוה הרבה פרוטות - כמה פעמים עובר על "לא תגנובו"?

נראה שיש חילוק בין גניבה לגזילה. בגזילה שהאיסור מצד ממון חבירו - אם לקח הרבה ממון - יש הרבה "לא תגזול". בגניבה שמעשה הגניבה אסור - א"כ זה מעשה גניבה אחד, ועובר רק פעם אחת על הלאו של "לא תגנובו".

ויש לדייק זאת ברמב"ם: בהלכות גניבה כתב "כל הגונב ממון משו"פ ולמעלה עובר על לא תעשה". ובהלכות גזילה כתב "כל הגוזל את חבירו שו"פ עובר בלא תעשה". לא כתב בגזילה "משו"פ ולמעלה". בגזילה האיסור הוא לקיחת הממון, וכל שו"פ זה "לא תגזול". ובגניבה האיסור הוא מעשה הגניבה, "משו"פ ולמעלה" זה איסור אחד.

עפ"י חילוק זה בין גניבה וגזילה ניתן לומר, שלכן הרמב"ם כתב הלכות גניבה לחוד, והלכות גזילה ואבידה ביחד. כי גניבה לא שייך לגזילה. גניבה אלו הלכות מיוחדות. גזילה - מצד ממון חבירו, וכן אבידה - להחזיר ממון חבירו - ממון השני גורם לו. אבל גניבה עצם מעשה הגניבה אסור.

חילוק בין גניבה לגזילה בצורת התשלומין

גם בצורת התשלומין יש חילוק בין גניבה לגזילה.

הרמב"ם בהלכות גזילה (פ"א ה"א) כותב:

ואין לוקין על לאו זה, שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנאמר **והשיב** את הגזילה אשר גזל זו מצות עשה. ואפילו שרף הגזילה אינו לוקה, שהרי הוא חייב לשלם דמיה, וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו.

בגזילה יש עשה "והשיב" (וכן באבידה יש דין השבה).

ובהלכות גניבה (פ"א ה"א) כותב הרמב"ם:

ואין לוקין על לאו זה, שהרי ניתן לתשלומין, שהגנב חייבה אותו תורה לשלם.

בגניבה יש דין תשלומין, אבל אין עשה של "והשיב".

ישנו דין **"הגוזל חמץ"**, ועבר עליו הפסח, אומר לו הרי שלך לפניך" (ב"ק סו.). מה הדין **בגנב חמץ** - האם ג"כ יכול לומר לו הרי שלך לפניך?

התוספתא (ב"ק י, ב) אומרת:

גזל חמץ ועבר עליו הפסח וכו' אומר הרי שלך לפניך וכו'. זה הכלל כל גזילה שהיא בעינה, ולא שינה אותה מברייתה אומר לו הרי שלך לפניך. ואם שינה אותה מברייתה משלם כשעת הגזילה. **והגנב לעולם משלם כשעת הגניבה** (וכ"כ הירושלמי פ"ט הל"א).

המפרשים מתלבטים בהסבר התוספתא. דלמה לגנב יהיה דין שונה מגזלן?

הרב אברמסקי זצ"ל מסביר שהתשלום המיוחד של הגנב דהיינו הכפל - לעולם משלם כשעת הגניבה. דעל כפל לא שייך "הרי שלך לפניך", דהכפל אינו בעין.

אולם ניתן לומר הסבר אחר. בגנב אין דין של "הגוזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך". ומדוע? מפני שבגזילה יש דין "והשיב את הגזילה", ואם נשאר אותו דבר ולא השתנה - קיים את "והשיב". אולם בגנב אין דין "והשיב" אלא דין תשלומין, ואם אדם משלם דבר שלא שווה אין זה תשלומין. בגנב יש רק דין תשלומין, וזה רק בדבר ששווה. אדם שגוזל חמץ ועבר עליו הפסח - יש דין "והשיב". אבל בגניבה שאין דין "והשיב" אלא שצריך לשלם - כיון שהחמץ הוא איסור הנאה אין זה תשלומין.

ובכיוון הזה כותב התוס' רי"ד, אך קצת שונה.

הגמ' בב"ק (סה.) אומרת: "אמר רב קרן כעין שגנב וכו', מאי טעמא דרב אמר קרא גניבה וחיים, אמאי קאמר רחמנא חיים בגניבה אחייה לקרן כעין שגנב". ופירש רש"י (סד: ד"ה אחייה): "החיייהו לקרן של גניבה שיהיה שלם".

אומר התוס' רי"ד, שיש חידוש בדברי רב לגבי קרן. שבעוד שבגזילה כאשר החפץ נמצא בעין אפשר להחזירו כמות שהוא למרות שאיבד מערכו, בגניבה החמירה תורה להצריכו להחזיר את הקרן כערכה בעת הגניבה, ואינו יכול לומר "הרי שלך לפניך" (וזה הסבר התוספתא והירושלמי), וז"ל:

ונמצא שיש חומר בגניבה מדגזילה. שאילו בגזילה אם הוא בעין אומר לו הרי שלך לפניך. ובגניבה אע"ג שהוא בעין אמרינן אחייה לקרן כעין שגנב וכו', וה"ג בירושלמי בריש הגוזל עצים: זה הכלל שהיה רבי יעקב אומר כל גזילה שהיא קיימת בעינא ולא נשתנית מברייתו אומר לו הרי שלך לפניך, והגנב לעולם משלם כשעת הגניבה.

וא"כ, יש הבדלים בין הלכות גניבה להלכות גזילה, הן ביחס לכמויות התשלומין, הן ביחס לצורת התשלומין והן בעצם גדר האיסור, ולכן הרמב"ם הפריד ביניהם בהלכות.